

Katarzyna Górska

Ewolucja uregulowania czynności prawnych w prawie polskim

I. Uwagi wstępne

Przeprowadzenie historycznej analizy regulacji czynności prawnych w prawie polskim wymaga odniesienia się do okresu od wejścia w życie kodeksu zobowiązań¹, co miało miejsce 1 stycznia 1934 r., do chwili obecnej, ponieważ – jak wynika z prac Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego² – transformacja unormowania czynności prawnych nie jest procesem zakończonym.

Zmiany, jakie we wskazanym okresie dokonywały się w regulacji czynności prawnych, a zwłaszcza w kształtowaniu ich poszczególnych instytucji, bez wątpienia następowały pod wpływem zachodzących przemian uwarunkowań społecznych, politycznych i gospodarczych. Jak się jednak wydaje, nie był to czynnik najważniejszy, a model czynności prawnych w podstawowym zarysie zawsze nawiązywał do wzorów uregulowań europejskich.

Unormowanie czynności prawnych podlegało przemianom, zarówno co do treści, jak i co do samego sposobu regulacji. Trzeba w związku

¹ Rozporządzenie Prezydenta RP z 27 października 1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz.U. Nr 82, poz. 599 ze zm.).

² Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego przy Ministrze Sprawiedliwości powołana rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 22 kwietnia 2002 r. (Dz.U. Nr 55, poz. 476 ze zm.).

z tym stwierdzić, że gdy chodzi o sposób regulacji czynności prawnych, fundamentalne znaczenie posiadało jej strukturalne wyodrębnienie i umieszczenie w części ogólnej prawa cywilnego, co zostało ostatecznie przyjęte w 1964 r. w ustawie – Kodeks cywilny³.

Ocena zakresu regulacji czynności prawnych prowadzi do wniosku, że w zasadniczym trzonie jej przedmiot pozostał niezmieniony. Tradycyjnie, unormowanie czynności prawnych obejmuje bowiem przede wszystkim podstawowe kwestie skuteczności, składania, treści i formy czynności prawnych oraz przedstawicielstwo⁴.

W celu uporządkowania dalszych rozważań należy dokonać krótkiego przeglądu podstawowych aktów prawnych, normujących czynności prawne.

Jak wyżej już sygnalizowano, pierwszym po odzyskaniu przez Polskę niepodległości aktem prawnym, który w sposób kompleksowy odnosił się do interesującej nas problematyki był kodeks zobowiązań z 1933 r.

Po II wojnie światowej, przepisy kodeksu zobowiązań w zakresie czynności prawnych zostały uzupełnione dekretem z dnia 12 listopada 1946 r. – Przepisy ogólne prawa cywilnego⁵. Kolejnym etapem reformy i unifikacji prawa cywilnego było zastąpienie wymienionego dekretu ustawą z dnia 18 lipca 1950 r. – Przepisy ogólne prawa cywilnego⁶, która,

³ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. (Dz.U. Nr 16, poz. 93 ze zm.). Zmiana ta, pod wpływem rozwiązań niemieckich, dokonała się w stosunku do kodeksu zobowiązań, w którym regulacja czynności prawnych, za wzorem francuskim, nie miała charakteru samodzielnego, ale stanowiła integralną część prawa zobowiązań, co bazowało z kolei na założeniu, że podstawową kategorią prawa cywilnego nie jest czynność prawna, a umowa.

⁴ Regulacja przedstawicielstwa nie będzie jednak przedmiotem tego opracowania.

⁵ Dz.U. Nr 67, poz. 369 ze zm. Akt ten należał do jednego z dziewięciu dekretów, jakie w latach 1945 – 1946 zostały wydane w ramach akcji unifikacji prawa cywilnego, obejmujących oprócz przepisów ogólnych prawa cywilnego także: prawo osobowe (dekret z 29 sierpnia 1945 r., Dz.U. Nr 40, poz. 223), prawo małżeńskie (dekret z 25 września 1945 r., Dz.U. Nr 48, poz. 270), prawo rodzinne (dekret z 22 stycznia 1946 r., Dz.U. Nr 6, poz. 52), prawo opiekuńcze (dekret z 14 maja 1946 r., Dz.U. Nr 20, poz. 135), prawo małżeńskie majątkowe (dekret z 29 maja 1946 r., Dz.U. Nr 31, poz. 196), prawo spadkowe (dekret z 8 października 1946 r., Dz.U. Nr 60, poz. 328), prawo rzeczowe (dekret z 11 października 1946 r., Dz.U. Nr 57, poz. 319), prawo o księgach wieczystych (dekret z 11 października 1946 r., Dz.U. Nr 57, poz. 320).

⁶ Dz.U. Nr 34, poz. 311.

w stosunku do unormowania zawartego w kodeksie zobowiązań, w istotnym stopniu wprowadziła własną regulację czynności prawnych⁷. W ten sposób od dnia 1 października 1950 r. problematyka czynności prawnych była regulowana w przepisach ogólnych prawa cywilnego, a jedynie w szczątkowym zakresie w kodeksie zobowiązań. Ten stan trwał do dnia wejścia w życie kodeksu cywilnego. Z dniem 1 stycznia 1965 r., na podstawie art. III przepisów wprowadzających ustawę – Kodeks cywilny⁸, przepisy ogólne prawa cywilnego oraz kodeks zobowiązań zostały bowiem uchylone.

Uchwalenie kodeksu cywilnego na wiele lat utrwaliło regulację w zakresie czynności prawnych. Dopiero zmiana ustroju politycznego po 1989 r. i przejście z gospodarki nakazowo-rozdziałowej do gospodarki wolnorynkowej doprowadziło do podjęcia dzieła reformy tej części prawa cywilnego. W okresie od 1990 r. do 2005 r. regulacja czynności prawnych była zmieniana w drodze szeregu aktów prawnych, z których najistotniejsze znaczenie posiadały nowelizacje z dnia: 28 lipca 1990 r.⁹, 23 sierpnia 1996 r.¹⁰ oraz 14 lutego 2003 r.¹¹

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie podstawowych założeń i cech regulacji czynności prawnych w prawie polskim na każdym etapie jej rozwoju.

II. Regulacja czynności prawnych w kodeksie zobowiązań

Na gruncie kodeksu zobowiązań ustawodawca nie uczynił z kategorii czynności prawnych osobnego przedmiotu regulacji, co jednak nie oznacza, że problematyka współcześnie odpowiadająca zagadnieniom czynności prawnych była w tym akcie prawnym pominięta. W dziale I tytułu II kodeksu zobowiązań uregulowane zostały kwestie oświadczenia woli, uważanego za podstawowe źródło powstania zobowiązania. Z jedenastu rozdziałów zawartych w dziale I aż siedem zostało poświęconych takim

⁷ Ustawa z dnia 18 lipca 1950 r. – Przepisy ogólne prawa cywilnego została poprzedzona pochodzącą z tej samej daty ustawą – Przepisy wprowadzające przepisy ogólne prawa cywilnego (Dz.U. Nr 34, poz. 312).

⁸ Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. (Dz.U. Nr 16, poz. 94).

⁹ Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 55, poz. 321).

¹⁰ Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 114, poz. 542).

¹¹ Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 49, poz. 408).

zagadnieniom, jak: ogólne kwestie oświadczenia woli (rozdz. I), wady oświadczeń woli (rozdz. II), warunek (rozdz. III), zawarcie umowy (rozdz. V), przedstawicielstwo (rozdz. VIII), tłumaczenie oświadczeń woli (rozdz. X), forma oświadczeń woli (rozdz. XI).

1. Oświadczenie woli – zasady ogólne

W rozdziale I działu I kodeksu zobowiązań zawarto ogólne zasady dotyczące oświadczeń woli.

Po pierwsze, w art. 29 k.z. wyrażono regułę co do sposobu składania oświadczeń woli, postanawiając, że „wolę oświadczyć można nie tylko słowami i powszechnie przyjętymi znakami, lecz i takim zachowaniem się, które w danych okolicznościach nie budzi wątpliwości co do treści oświadczenia”. Przepis ten był wzorowany na austriackim kodeksie cywilnym¹², przy czym odstąpiono w nim od dokonania podziału oświadczeń woli na wyraźne i dorozumiane, pozostawiając to rozróżnienie nauce. Nawiązano natomiast do zasady powszechnie akceptowanej w innych ustawodawstwach, a mianowicie, że prawo liczy się z każdym oświadczeniem woli, choćby nie było złożone w jakiejś określonej formie¹³. Zasada swobody formy podlegała ograniczeniom, jeżeli na mocy przepisów o formie czynności prawnych oświadczenie woli musiało być pisemne lub notarialne, o czym dalej.

Po drugie, w art. 30 k.z. określono moment wywołania skutków prawnych przez oświadczenie woli składane innej osobie, postanawiając, iż „oświadczenie woli, które ma być złożone drugiej osobie, jest dokonane z chwilą, gdy doszło do niej w taki sposób, że mogła o niem powziąć wiadomość”. W tym zakresie ustawodawca stanął na gruncie dominującej w prawie kontynentalnym teorii doręczenia. Konsekwencją przyjętego rozwiązania było uznanie, że oświadczenie woli składane innej osobie może zostać odwołane, byleby oświadczenie o odwołaniu doszło do adresata najpóźniej w chwili otrzymania oświadczenia woli. Zasada ta została przyjęta wprost w odniesieniu do oferty (art. 65 k.z.).

¹² *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch* (zwany ABGB) z 1811 r.

¹³ Zob. R. Longchamps de Berier, *Zobowiązania*, wyd. 2, Lwów 1939, wydanie anastatyczne, Poznań 1999, s. 68-69.

2. Wady oświadczeń woli

Rozdział II kodeksu zobowiązań, w przepisach art. 31-45, normował wady oświadczeń woli. Katalog wad, objęty tą regulacją, rysował się dosyć obszernie. Z uwagi na przyczynę wady w literaturze wyróżniono trzy podstawowe kategorie:

- wady oświadczeń woli wywołane faktycznym lub prawnym brakiem zdolności osoby do wywołania skutków prawnych,
- wady oświadczeń woli wywołane niezgodnością między wolą oświadczoną a rzeczywistością,
- wady oświadczeń woli wywołane nieprawidłowym powzięciem lub oświadczeniem woli¹⁴.

W pierwszej grupie kodeks zobowiązań regulował: z jednej strony – stan umysłu wyłączający świadomą wolę, spowodowany jakąś przyczyną faktyczną, nieprzytomnością lub choćby przemijającym zakłóceniem czynności psychicznej (art. 31 k. z.), z drugiej – brak lub ograniczenie zdolności do działań prawnych, wynikające z mocy prawa lub orzeczenia sądowego (art. 32 k.z.). Złożenie oświadczenia woli w okolicznościach wskazanych w art. 31 k.z. skutkowało jego nieważnością. Natomiast co do skutków braku lub ograniczenia zdolności do działań prawnych postanowiono, że decydują o tym przepisy prawa osobowego¹⁵.

¹⁴ R. Longchamps de Berier, *Zobowiązania...*, s. 76. Autor ten wskazywał przy tym, że w przepisach art. 31-45 k.z. nie ujęto wad oświadczeń woli dotyczących treści i formy, które uregulowane zostały odrębnie w rozdziale o umowach i o formie czynności prawnych.

¹⁵ Częściowo wpływ braku lub ograniczenia zdolności do działań prawnych na skuteczność czynności prawnej regulował także sam kodeks zobowiązań w rozdziale IV o umowach. Sankcję bezskuteczności zawieszonoj ustanawiał art. 53 k.z., zgodnie z którym „nie można powoływać na brak lub ograniczenie zdolności do działań prawnych osoby, z którą umowę się zawarło. Kto taką umowę zawarł, może wyznaczyć przedstawicielowi ustawowemu niezdolnego odpowiedni termin do jej potwierdzenia; staje się wolnym po bezskutecznym upływie tego terminu”. Natomiast w art. 54 k.z. postanowiono, że „kto, ukrywając podstępnie swą niezdolność do działań prawnych, składa oświadczenie woli drugiej osobie, która nie mogła się z łatwością przekonać o niezdolności składającego oświadczenie, ten obowiązany jest do naprawienia szkody, jaką druga strona ponosi przez to, że zawarła umowę, nie wiedząc o tej niezdolności”.

W drugiej grupie wadliwych oświadczeń woli znalazły się oświadczenia woli nie na serio (art. 33 k.z.)¹⁶ oraz oświadczenia woli pozorne (art. 34-35 k.z.), oba skutkujące nieważnością. Pozorność oświadczenia woli, zwana też w doktrynie symulacją, mogła przybrać postać pozorności prostej lub kombinowanej z czynnością ukrytą (dysymulowaną), której ważność należało z kolei oceniać „według jej natury” (art. 34 § 2 *in fine* k.z.). Idąc za wzorem rozwiązań austriackich i francuskich, kodeks zobowiązań ograniczył zasadę, że oświadczenia pozorne nie odnoszą skutków prawnych, kierując się w tym względzie potrzebą ochrony praw nabytych w dobrej wierze przez osoby trzecie (art. 35 § 1 k.z.). Jednocześnie nie zdecydowano się na przyjęcie, aby na pozorność oświadczenia woli mógł powołać się każdy, ograniczając krąg podmiotów uprawnionych do: stron, ich wierzycieli i osób trzecich, na których szkodę działyane zostało pozorne oświadczenie woli (art. 35 § 2 k.z.)¹⁷.

Wady oświadczeń woli dotyczące nieprawidłowego powzięcia lub oświadczenia woli obejmowały: błąd (art. 36-38 i 44 k.z.), podstęp (art. 39-40 k.z.), groźbę (art. 41 k.z.) i wyzysk (art. 42 k.z.).

Konstrukcja błędu w kodeksie zobowiązań zakładała rozróżnienie na błąd co do pobudki (art. 36 k. z.) i błąd co do treści oświadczenia (art. 37 k. z.). Wprowadzono zasadę, że o ile prawdziwość pobudki nie stanowi warunku ważności oświadczenia woli, błąd co do pobudki nie ma wpływu na jego skuteczność, chyba że ustawa stanowi inaczej. Natomiast przy błędzie co do treści oświadczenia woli (własnego lub drugiej strony) możliwość uchylenia się od skutków oświadczenia uzależniono od spełnienia kilku przesłanek. Po pierwsze, w sytuacji oświadczeń woli składa-

¹⁶ W literaturze wyrażano pogląd, że złożenie oświadczenia woli nie na serio świadczy nie tyle o wadliwości, co raczej o niezłożeniu oświadczenia w znaczeniu prawnym (R. L o n g - c h a m p s de Berier, *Zobowiązania...*, s. 76).

¹⁷ Ograniczenie kręgu osób uprawnionych do powołania się na pozorność tłumaczono w literaturze tym, że jakkolwiek wada ta powoduje nieważność oświadczenia woli z mocy samego prawa, to jednak istnieje ona na mocy porozumienia stron, które mogą nie skorzystać z możliwości powoływania się na nieważność, podobnie jak strona może nie skorzystać ze swojego uprawnienia do uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia złożonego pod wpływem błędu. Rozszerzenie kompetencji do powoływania się na nieważność na inne podmioty, niż strony czynności prawnej, jest natomiast uzasadnione w sytuacji, gdy ich interes nie zasługuje na ochronę z racji nieetycznych motywów działania (R. L o n g - c h a m p s de Berier, *Zobowiązania...*, s. 83-84).

nych innej osobie warunkiem uchylenia się od skutków oświadczenia było to, aby „błąd wywołała druga strona swoim zachowaniem się, chociażby bez własnej winy, albo o błędzie wiedziała lub z łatwością mogła była błąd zauważyć” (art. 37 § 1 k.z.). Po drugie, koniecznym warunkiem uchylenia się od oświadczenia pod wpływem błędu było, aby był to błąd istotny subiektywnie i obiektywnie (art. 37 § 2 k. z.). Po trzecie, nie można było uchylić się od skutków oświadczenia w sytuacji, gdy druga strona oświadczyła gotowość spełnienia świadczenia, „które będący w błędzie byłby sobie zastrzegł, gdyby błąd nie był zaszedł” (art. 38 k.z.)¹⁸. Na równi z błędem traktował kodeks zobowiązań zniekształcenie oświadczenia woli, dokonane przez użytą do jego przesłania osobę lub przedsiębiorstwo (art. 44 k.z.).

Złagodzenie przesłanek do uchylenia się od skutków oświadczenia woli miało miejsce w sytuacji, gdy błąd został podstępnie wywołany przez drugą stronę lub przez osobę trzecią, o ile strona o podstępnie wiedziała i drugiej strony z błędu nie wyprowadziła (art. 40 k.z.). W takim wypadku, do skutecznego uchylenia się od skutków oświadczenia woli wystarczyło, aby błąd był jedynie subiektywnie istotny. Nie miało natomiast żadnego znaczenia to, czy błąd dotyczył pobudki, czy treści oświadczenia woli, ani też, czy był to błąd istotny obiektywnie (art. 39 k.z.).

Tradycyjnie w katalogu wad oświadczeń woli ulokowano groźbę rozumianą jako stosowanie bezprawnego przymusu psychicznego, polegającego na wywołaniu u składającego (lub przyjmującego oświadczenie woli) wrażenia, że jemu samemu lub innej osobie grozi poważne niebezpieczeństwo osobiste lub majątkowe (art. 41 k.z.). Skuteczność uchylenia się od oświadczenia woli pod wpływem groźby uzależniono od tego, czy groźba była bezprawna oraz poważna. Nie miało natomiast znaczenia, od kogo groźba pochodziła.

Jako wadę oświadczenia woli uznano również wyzysk. W art. 42 k.z. postanowiono, że „jeżeli jedna strona, wyzyskując lekkomyślność, niedołęstwo, niedoświadczenie lub przymusowe położenie drugiej strony, w zamian za swoje świadczenie przyjmuje lub zastrzega dla siebie lub kogo innego świadczenie, którego wartość majątkowa w chwili zawarcia

¹⁸ W zamierzeniu kodyfikatorów, zainspirowanych w tym zakresie prawem szwajcarskim, art. 38 k.z. miał wyznaczać granice możliwości uchylenia się od skutków oświadczenia woli pod wpływem błędu według słusznego interesu strony błędzącej (zob. szerzej R. Longchamps de Berier, *Zobowiązania...*, s. 89).

umowy jest rażąco wysoka w stosunku do wartości świadczenia wzajemnego, druga strona może żądać zmniejszenia swego świadczenia albo zwiększenia świadczenia wzajemnego, a gdy jedno i drugie jest utrudnione, może uchylić się od skutków prawnych swego oświadczenia woli¹⁹. W ten sposób, do istotnych znamion wyzysku zaliczono: po pierwsze – rażącą niewspółmierność świadczeń, po drugie – stan psychiczny wyrażający się w lekkomyślności, niedołęstwie, niedoświadczeniu lub przymusowym położeniu strony pokrzywdzonej i po trzecie – naganne postępowanie drugiej strony polegające na wyzyskaniu tego stanu.

Zarówno błąd, podstęp, groźba, jak i wyzysk nie powodowały bezwzględnej nieważności oświadczenia woli, a stanowiły dopiero podstawę do jego unieważnienia. Na gruncie kodeksu zobowiązań zrezygnowano jednak z rozwiązań przyjętych w ABGB i w Kodeksie Napoleona, które wymagały unieważnienia dokonanego przez sąd. Przyjmując w tym zakresie rozwiązanie szwajcarskie, postanowiono, że do unieważnienia czynności prawnej wystarczy pozasądowe oświadczenie skierowane na piśmie do drugiej strony (art. 43 § 1 k.z.)¹⁹. Uprawnienie do uchylenia się od skutków oświadczenia woli ograniczono jednorocznym terminem zawitym, biegnącym przy błędzie i podstępie – od dnia ich wykrycia, przy groźbie – od dnia jej ustania, a przy wyzysku – od dnia złożenia oświadczenia woli (art. 43 § 2 k.z.). Jedynie przy wyzysku realizacja uprawnień pokrzywdzonego do żądania zmniejszenia własnego świadczenia albo zwiększenia świadczenia drugiej strony wymagała drogi sądowej. Także jednak i w tym wypadku roszczeń tych nie można było dochodzić po upływie roku od dnia oświadczenia woli (art. 43 § 3 k.z.).

Regulację rozdziału II zamykał art. 45, który nakazywał odpowiednio stosować jego przepisy do oświadczeń woli złożonych w cudzym imieniu.

3. Warunek

Postanowiono, że o ile ustawa się temu nie sprzeciwia, składający oświadczenie woli może złożyć to oświadczenie pod warunkiem zawieszającym lub rozwiązującym, to jest uzależnić powstanie lub ustanie skutków oświadczenia od zdarzenia przyszłego i niepewnego (art. 46 § 1 k.z.). Zastrzeżono także, że jeżeli inaczej nie postanowiono, ziszczenie się warunku

¹⁹ Szerzej o tym zob. R. Longchamps de Berier, *Zobowiązania...*, s. 96-97.

nie ma mocy wstecznej (art. 46 § 2 k.z.). Dopuszczalność skutecznego zastrzeżenia warunku poddano ograniczeniu ze względu na jego treść, wykluczając warunki określane w doktrynie jako „amoralne” (art. 49 k.z.)²⁰.

Sytuację prawną warunkowo uprawnionego poddano ochronie. W szczególności postanowiono, że do czasu ziszczenia się warunku może on dokonywać wszelkich czynności zmierzających do zachowania jego prawa (art. 47 § 2 k.z.). Ponadto uznano, że „skoro warunek się ziści, wszelkie rozporządzenia prawem warunkowym tracą moc, o ile mogłyby udaremnić ziszczenie się warunku” (art. 47 § 1 k.z.). Wreszcie, kierując się względami słuszności w określonych wypadkach przyjęto fikcję ziszczenia lub nieziszczenia się warunku (art. 48 k.z.).

4. Zawarcie umowy

Zakres regulacji rozdziału V kodeksu zobowiązań, poświęconego zawarciu umowy, obejmował przede wszystkim:

- tryby zawarcia umowy (rokowaniowy i ofertowy),
- pojęcie umowy przedwstępnej i skutki jej zawarcia (art. 62 k.z.),
- określenie czasu i miejsca zawarcia umowy (art. 70 k.z.),
- warunki związania regulaminami i wzorami umów (art. 71-72 k.z.).

Jednym z dwóch trybów zawarcia umowy, unormowanym w kodeksie zobowiązań, były rokowania, w ramach których zawarcie umowy, co do zasady, następowało z chwilą wyrażenia przez strony zgody co do całości postanowień, objętych uzgodnieniami (art. 61 § 1 k.z.). Do zawarcia umowy w tym trybie dochodziło także wtedy, gdy strony wyraziły swą zgodę co do wszystkich istotnych postanowień, nie dokonując przy tym zastrzeżenia, że w razie niedojścia do porozumienia co do szczegółów, umowę będą uważać za niezawartą (art. 61 § 2 k.z.). Na podstawie trybu ofertowego do zawarcia umowy dochodziło w drodze złożenia oferty i jej przyjęcia. Przez ofertę należało rozumieć złożenie drugiej stronie w celu zawarcia umowy oświadczenia, obejmującego istotne postanowienia tej umowy (art. 63

²⁰ W przepisie tym zawarto zasadę, że „warunek niemożliwy, przeciwny porządkowi publicznemu, ustawie lub dobremu obyczajom, czyni nieważnym oświadczenie woli, gdy jest zawieszający; uważa się za niebyły, gdy jest rozwiązujący. Jednakże warunek rozwiązujący niemożliwy, przeciwny porządkowi publicznemu, ustawie lub dobremu obyczajom, czyni nieważnym oświadczenie woli, jeżeli przypuszczać należy, że bez dodania tego warunku nie zostałyby zastrzeżone”.

§ 1 k.z.). Postanowiono przy tym, że w razie wątpliwości – ogłoszenia, reklamy, cenniki i wszelkiego rodzaju wiadomości o podaży i popycie skierowane do ogółu lub do poszczególnych osób uważa się nie za ofertę, lecz za zaproszenie do rozpoczęcia rokowań (art. 73 § 1 k.z.). Skutkiem złożenia oferty było związanie oferenta treścią oferty do czasu jej przyjęcia przez adresata. Skuteczne odwołanie oferty mogło mieć miejsce jedynie w sytuacji, gdy oświadczenie o jej odwołaniu doszło do drugiej strony przed otrzymaniem lub jednocześnie z otrzymaniem oferty (art. 65 k.z.).

W stosunku do przyjęcia oferty ustanowiono następujące zasady:

– powinno ono nastąpić w określonym terminie, wynikającym bądź z treści samej oferty, bądź z okoliczności jej złożenia (art. 63 § 2 k.z.). Jeżeli z opóźnionej odpowiedzi wynikało, że była ona wysłana w czasie właściwym, umowę poczytywać należało za zawartą, chyba że oferent dokonał niezwłocznego zawiadomienia, że odpowiedź nadeszła z opóźnieniem i że umowa nie została zawarta (art. 64 k.z.);

– adresat oferty przyjmował ją na zasadzie „lustrzanego odbicia”, to jest bez zastrzeżenia zmian lub uzupełnień; jeżeli przyjęcie oferty nastąpiło „pod zmienionymi lub nowymi warunkami” poczytywało się ją za nową ofertę;

W określonych wypadkach, wyraźne oświadczenie o przyjęciu oferty nie było niezbędne do zawarcia umowy. W myśl art. 68 k.z., w sytuacjach w nim określonych umowa dochodziła do skutku, skoro druga strona w czasie właściwym przystąpiła do jej wykonania. Z drugiej strony postanowiono, że ten, kto spełnia świadczenie, nie czekając na zawiadomienie o przyjęciu oferty, ponosi ryzyko spełnienia świadczenia, w razie gdy umowa nie dojdzie do skutku, choćby druga strona żadnej odpowiedzi nie udzieliła (art. 69 k.z.).

Określone zostały istotne cechy umowy przedwstępnej, na mocy której jedna lub obie strony zobowiązują się do zawarcia w przyszłości określonej umowy. Zgodnie z art. 62 § 1 k.z. umowa przedwstępna wymagała wskazania istotnych postanowień umowy przyrzeczonej oraz terminu, w którym ma być zawarta. Co do formy, § 2 art. 62 k.z. przewidywał wymóg stwierdzenia umowy przedwstępnej pismem dla celów dowodowych, jednakże skuteczne dochodzenie zawarcia umowy przyrzeczonej zostało uzależnione od spełnienia przez umowę przedwstępną warunków potrzebnych do ważności umowy przyrzeczonej, w tym także co do formy, w przeciwnym wypadku dopuszczalne było jedynie żądanie odszkodowania (art. 62 § 3

i § 4 k.z.). Termin przedawnienia roszczenia o zawarcie umowy przyrzeczonej wynosił rok od dnia, w którym umowa miała zostać zawarta (art. 62 § 5 k.z.). Czas i miejsce zawarcia umowy uregulowano w sposób dyspozytywny w art. 70 k.z. W określonych wypadkach kodeks zobowiązań przewidywał możliwość związania kontrahenta regulaminem wydanym przez drugą stronę umowy (art. 71 k.z.), a także warunki związania stron postanowieniami wzoru umowy, wydanego lub zatwierdzonego przez władzę państwową lub samorządową (art. 72 k.z.).

5. Tłumaczenie oświadczeń woli

W kodeksie zobowiązań dano wyraz przekonaniu, że w sytuacji wątpliwości co sensu oświadczenia woli dosłowne brzmienie tego oświadczenia nie jest ani jedynym, ani decydującym wyznacznikiem interpretacji. Postanowiono, że oświadczenie woli należy tłumaczyć z uwzględnieniem wszystkich towarzyszących okoliczności, tak jak tego wymagają dobra wiara i zwyczaj uczciwego obrotu (art. 107 k.z.). W odniesieniu do umów uznano natomiast, że „należy raczej badać, jaki był wspólny zamiar stron i cel umowy, aniżeli opierać się na dosłownym znaczeniu wyrazów” (art. 108 k.z.).

6. Forma oświadczeń woli

Zakresem regulacji formy oświadczeń woli w kodeksie zobowiązań objęto:

- źródła i sankcje zastrzeżenia formy szczególnej (art. 109-110 k.z.),
- formę czynności następczych (art. 111 k.z.),
- przesłanki zachowania formy piśmiennej (art. 112 k.z.),
- sposób dopełnienia wymogu formy przez osoby niemogące pisać lub czytać (art. 113-114 k.z.).

Postanowiono, że odstępstwo od zasady swobody formy wyrażonej w art. 29 k.z. może wynikać z ustawy lub z woli stron. Wymóg zachowania formy szczególnej mógł przy tym zostać zastrzeżony pod rygorem nieważności albo dla celów dowodowych, przy czym w ostatnim przypadku chodzić mogło wyłącznie o formę „piśmienną”²¹. Za wzorem

²¹ W literaturze dostrzegano także możliwość zastrzeżenia formy nie pod rygorem nieważności czy dla celów dowodowych, ale jako warunek szczególnych skutków prawnych (zob. R. Longchamps de Berier, *Zobowiązania...*, s. 114-115).

francuskim przyjęto, że skutkiem niedochowania formy dla celów dowodowych jest w razie sporu niedopuszczalność dowodu ze świadków bez zgody obu stron (art. 110 k.z.)²².

W art. 109 § 1 k.z. wprowadzono zasadę, że „ważność oświadczenia woli zależna jest od zachowania szczególnej formy tylko w tych przypadkach, w których ustawa lub umowa wyraźnie wymaga zachowania pewnej formy pod rygorem nieważności”. Od związania sankcji nieważności z wyraźnym jej określeniem w ustawie lub w umowie przewidziano jeden wyjątek. W art. 109 § 2 postanowiono, że „jeżeli według woli stron zawarcie umowy ma nastąpić w pewnej formie, domniemywa się, że strony zastrzegły zachowanie umówionej formy pod rygorem nieważności”. A zatem w przypadku formy umownej wprowadzono domniemanie, że jest ona zastrzeżona pod rygorem nieważności, choćby w umowie stron takie wskazanie nie zostało wyraźnie zawarte.

Regulacja następczych czynności prawnych została zawężona do umów, gdzie wprowadzono zasadę ekwiwalentności, zgodnie z którą uzupełnienie, zmiana lub rozwiązanie umowy zawartej na piśmie winno być także stwierdzone pismem (art. 111 k.z.).

Także jedynie w stosunku do umów wyraźnie określono sposób dopełnienia formy pisemnej wymaganej pod rygorem nieważności. Art. 112 § 1 k.z. stanowił, że przy umowach, których ważność zależy od zachowania formy pisemnej, konieczne jest własnoręczne podpisanie umowy przez obie strony. Przy umowach wzajemnych do zachowania formy wystarczyła wymiana pism, podpisanych przez stronę zobowiązaną (art. 112 § 2 k.z.)²³. Kodeks zobowiązań nie określał sposobu dopełnienia

²² Uzupełnieniem regulacji formy dla celów dowodowych były przepisy wprowadzające kodeks postępowania cywilnego (art. XIX rozporządzenia Prezydenta RP z dnia 29 listopada 1930 r., Dz.U. Nr 83, poz. 632) oraz przepisy wprowadzające kodeks zobowiązań (art. XI § 3 rozporządzenia Prezydenta RP z dnia 27 października 1933 r., Dz.U. Nr 82, poz. 599), w których uznano dopuszczalność dowodu ze świadków, gdy istnieje „początek dowodu na piśmie”. Ponadto w art. 528 § 1 k.h. wyłączono zastosowanie przepisów kodeksu zobowiązań o formie pisemnej dla celów dowodowych przy czynnościach dwustronnej handlowych. Jednocześnie jednak w § 2 art. 528 k.h. zastrzeżono, że wyjątek ten nie dotyczy: 1) sytuacji uchylecia się od umowy z powodu błędu, podstęp, groźby albo wyzysku, 2) zawarcia najmu lub dzierżawy nieruchomości, 3) objęcia poręczenia.

²³ W literaturze jednak przyjmowano, że przepis art. 112 k.z. należy odpowiednio stosować także do jednostronnych oświadczeń woli.

formy pisemnej zastrzeżonej dla celów dowodowych z wyjątkiem przypadku, gdy chodziło o osoby nieumiejące lub niemogące pisać lub czytać. W myśl art. 113 k.z. „za niepiśmiennych lub niemogących pisać, lecz umiejących czytać, może podpisać się inna osoba, której podpis winien być uwierzytelniony przez notariusza lub władzę gminną z zaznaczeniem, że osoba ta podpisała się na życzenie niepiśmiennego lub nie mogącego pisać, lecz umiejącego czytać”, z kolei art. 114 k.z. stanowił, że „osoby nieumiejące lub niemogące czytać, mogą składać oświadczenia woli na piśmie jedynie w formie aktu notarialnego”.

III. Regulacja czynności prawnych po II wojnie światowej

1. Lata 1946-1964

Pierwsze miesiące po zakończeniu II wojny światowej przebiegały w atmosferze intensywnych prac legislacyjnych, które w obszarze prawa cywilnego miały doprowadzić do jego pełnej unifikacji. W tym nurcie znalazło się również uzupełnienie regulacji kodeksu zobowiązań o postanowienia dekretu z dnia 12 listopada 1946 r. – Przepisy ogólne prawa cywilnego. Wprowadzone tym aktem zmiany nie objęły jednak dotychczasowego unormowania oświadczenia woli.

Po unifikacji prawa cywilnego, kolejnym celem było dokonanie jego kodyfikacji, przy czym chodziło raczej o scalenie przepisów rozproszonych w różnych aktach prawnych niż o ich reformę. W 1947 r. zespół powołany przez Ministra Sprawiedliwości przedstawił projekt kodeksu cywilnego obejmującego cztery księgi: część ogólną, prawo rodzinne, prawo rzeczowe i zobowiązania²⁴. Mimo że prace tego zespołu nie wykroczyły poza fazę wstępną²⁵, to dały one podstawę do ustawowego scalenia przepisów ogólnych prawa cywilnego. W dniu 18 lipca 1950 r.

²⁴ Projekt opublikowany w *Demokratycznym Przeglądzie Prawniczym* z 1947 r., nr 12; z 1948 r. nr 4, 6, 8-12; z 1949 r., nr 1-3.

²⁵ Zahamowanie podjętych prac kodyfikacyjnych było uwarunkowane względami politycznymi i ideologicznymi. Uznano, że kodeks cywilny wymaga gruntownej przebudowy założeń ogólnych, co w owym czasie było jeszcze przedwczesne (zob. więcej na ten temat: *Z. Radwański, Kodeks cywilny i inne teksty prawne wraz z wprowadzeniem Z. Radwańskiego i indeksem rzeczowym*, Warszawa 2005, s. VIII; *J. Wasilkowski, A. Wolter, Projekt Kodeksu cywilnego*, *Nowe Prawo* 1961, nr 12, s. 1509).

uchwalono ustawę – Przepisy ogólne prawa cywilnego oraz ustawę – Przepisy wprowadzające przepisy ogólne prawa cywilnego. Oba akty weszły w życie 1 października 1950 r., co wiązało się z jednoczesnym uchynieniem zdecydowanej większości przepisów kodeksu zobowiązań regulujących oświadczenie woli. Strukturalnemu wyodrębnieniu części ogólnej prawa cywilnego towarzyszyło wprowadzenie do polskiego prawa odrębnej regulacji czynności prawnych.

Unormowanie czynności prawnych w przepisach ogólnych prawa cywilnego zostało oparte o założenie, że czynność prawna stanowi podstawowy instrument regulacji stosunków cywilnoprawnych, przy czym zarówno zakres tej nazwy, jak i zastosowanie jej desygnatu jest szersze w porównaniu z umową. Regulacja ustawowa została zatem ukierunkowana na przedstawienie problematyki czynności prawnych, jako zagadnienia wspólnego dla wszystkich dziedzin prawa cywilnego.

Pierwszym tego wyrazem była przyjęta terminologia i systematyka przepisów ogólnych prawa cywilnego. Tytuł III ustawy, nazwany „Czynności prawne”, zawierał siedem działów obejmujących: przepisy ogólne (dział I), zdolność do czynności prawnych (dział II), zawarcie umowy (dział III), formę czynności prawnych (dział IV), wady oświadczeń woli (dział V), warunek (dział VI) i przedstawicielstwo (dział VII)²⁶.

Poza uporządkowaniem systematyki rozbudowano przepisy odnoszące się do ogólnych kwestii czynności prawnych. Przede wszystkim podjęto próbę zdefiniowania samej czynności prawnej, wskazując, że jest to czynność zmierzająca do ustanowienia, zmiany lub zniesienia stosunku prawnego, wywołująca nie tylko skutki w niej wymienione, ale także takie, które wynikają z ustawy lub zwyczaju (art. 40 p.o.p.c.)²⁷. Nadto, w dziale I zawarto postanowienia dotyczące: treści czynności prawnej (art. 41-42 p.o.p.c.), sposobu złożenia oświadczenia woli (art. 43 p.o.p.c.), momentu złożenia oświadczenia woli, jego skuteczności i możliwości odwołania (art. 44-45 p.o.p.c.), zgody osoby trzeciej na dokonanie czynności prawnej (art. 46 p.o.p.c.) i tłumaczenia oświadczenia woli (art. 47 p.o.p.c.).

²⁶ Oprócz regulacji czynności prawnych, ustawa obejmowała także przepisy o tłumaczeniu i stosowaniu prawa (tytuł I), o osobach (tytuł II), o terminach (tytuł IV) i o przedawnieniu roszczeń (tytuł V).

²⁷ Warto zauważyć, że na gruncie polskiego prawa cywilnego była to pierwsza i zarazem ostatnia próba sformułowania legalnej definicji czynności prawnej.

Trzeba przy tym zauważyć, że poza miejscowym nasyceniem regulacji pierwiastkiem ideologicznym, w postaci klauzuli generalnej zasad współżycia społecznego²⁸, jej ogólny sens nie uległ znacząco zmianie w stosunku do unormowania obowiązującego na gruncie kodeksu zobowiązań.

W kwestiach szczegółowych przepisy ogólne prawa cywilnego wprowadziły kilka znaczących modyfikacji.

W dziale III podstawowym trybem zawarcia umowy uczyniono tryb ofertowy, pozostawiając rokowania poza zakresem regulacji²⁹. W art. 56 p.o.p.c. postanowiono jednak, że „umowa zostaje zawarta, gdy strony złożyą zgodne oświadczenia co do jej istotnych postanowień”. Postanowienia działu III nie objęły natomiast kwestii uznanych za należące do prawa zobowiązań, takich jak: umowa przedwstępna, regulaminy i wzory umów.

W dziale IV, obejmującym formę czynności prawnych, zmiany szły nieco dalej. Przede wszystkim na podstawie art. II i art. IV przepisów wprowadzających przepisy ogólne prawa cywilnego zniesiono formę pisemną dla celów dowodowych³⁰. Z drugiej strony, przewidziano wyraźnie możliwość zastrzeżenia formy *ad eventum*, tj. jedynie dla wywołania szczególnych skutków prawnych (art. 63 p.o.p.c.). Odnośnie do formy zastrzeżonej wolą stron, wskazano w sposób bardziej kategoryczny, że niezachowanie tej formy pociąga za sobą nieważność czynności prawnej (art. 64 p.o.p.c.). Nadto, uregulowano formę pisemną z datą pewną, postanawiając, że „jeżeli ustawa uzależnia szczególne skutki czynności prawnej od urzędowego poświadczenia daty, wzmianka o tej czynności w jakimkolwiek dokumencie urzędowym zastępuje poświadczenie daty, jednakże dopiero od daty dokumentu urzędowego. Przepis ten stosuje się odpowiednio w przypadku urzędowego poświadczenia któregośkolwiek z podpisów na dokumencie obejmującym czynność prawną albo w razie

²⁸ W dziale I klauzula ta została zastosowana dwukrotnie, jako granica wyznaczająca dopuszczalną treść czynności prawnej (art. 41 § 1 p.o.p.c.) oraz jako dyrektywa wykładni oświadczeń woli (art. 47 § 1 p.o.p.c.).

²⁹ Brak unormowania rokowań na gruncie p.o.p.c. nie oznaczał, że wykluczono możliwość zawarcia umowy w tym trybie, co potwierdzało utrzymanie w kodeksie zobowiązań art. 73.

³⁰ Podstawowe motywy uchylenia przepisów o formie dla celów dowodowych związane były z dążeniem do urzeczywistnienia jednej z czołowych zasad socjalistycznego procesu, jaką była zasada prawdy obiektywnej. Po 1950 r. do czasu uchwalenia kodeksu cywilnego forma *ad probationem* utrzymała się jedynie w praktyce arbitrażowej.

uczynienia na tym dokumencie jakiegokolwiek wzmianki urzędowej. W razie śmierci którejkolwiek z osób podpisanych na dokumencie obejmującym czynność prawną, data śmierci tej osoby traktowana jest na równi z urzędowym poświadczeniem daty czynności, jednakże dopiero od dnia śmierci osoby, która złożyła podpis na dokumencie” (art. 68 p.o.p.c.).

W dziale V uporządkowano katalog wad oświadczeń woli, zaliczając do niego: brak świadomości lub swobody powzięcia decyzji i wyrażenia woli (art. 69 p.o.p.c.), pozorność (art. 70-71 p.o.p.c.), błąd (art. 72-73 p.o.p.c.), podstęp (art. 74 p.o.p.c.) i groźbę (art. 75 p.o.p.c.). Konstrukcję poszczególnych wad oświadczeń woli oparto na modelu przyjętym w kodeksie zobowiązań. Podobnie uznano, że brak świadomości lub swobody oraz pozorność skutkują bezwzględną nieważnością czynności prawnej, zaś błąd, podstęp i groźba powodują stan nieważności względnej, stanowiący podstawę do uchylecia się od skutków oświadczenia woli. Natomiast w odróżnieniu od kodeksu zobowiązań za wady oświadczenia woli nie uznano braku zdolności do czynności prawnych wynikającego z mocy ustawy. Przyczyny i skutki braku lub ograniczenia zdolności do czynności prawnych zostały w całości uregulowane w dziale II.

Regulację warunku w dziale VI wzorowano na kodeksie zobowiązań. Zmiany, jakie w tym zakresie zostały wprowadzone, dotyczyły: ustanowienia ochrony osób trzecich, które w dobrej wierze nabyły prawo na podstawie rozporządzenia prawem warunkowym (art. 80 zd. 2 p.o.p.c.), zastąpienia – przy określeniu dopuszczalnej treści warunku – klauzuli dobrych obyczajów klauzulą zasad współżycia społecznego w państwie ludowym (art. 82 p.o.p.c.) oraz wprowadzenia postanowienia nakazującego odpowiednie stosowanie przepisów o warunku zawieszającym lub rozwiązującym do sytuacji, gdy skutki czynności mają powstać lub ustać w oznaczonym terminie (art. 83 p.o.p.c.).

2. Regulacja czynności prawnych w kodeksie cywilnym

Po 1950 r. prace nad stworzeniem kodeksu cywilnego były prowadzone przez zespół prawników przy Ministrze Sprawiedliwości³¹, a od

³¹ Oparte na doktrynie radzieckiej projekty tego zespołu z lat 1954-1955 spotkały się ze zdecydowaną krytyką środowisk prawniczych, wskutek czego nie nadano im dalszego biegu.

1956 r. przez specjalnie w tym celu powołaną Komisję Kodyfikacyjną, która dzieło kodyfikacji ostatecznie doprowadziła do końca³². W dniu 23 kwietnia 1964 r. Sejm uchwalił ustawę – Kodeks cywilny, która weszła w życie 1 stycznia 1965 r. Struktura Kodeksu cywilnego, podporządkowana systematyce pandektowej, objęła cztery księgi: Część ogólną, Własność i inne prawa rzeczowe, Zobowiązania i Spadki.

Zawarta w tytule IV księgi pierwszej k.c. regulacja czynności prawnych stanowiła kontynuację najlepszych tradycji kodeksu zobowiązań i przepisów ogólnych prawa cywilnego. Przede wszystkim zachowane zostały klasyczne instytucje prawne, typowe dla rozwiązań przyjętych w zachodnich ustawodawstwach. Utrzymano także obowiązującą na gruncie przepisów ogólnych prawa cywilnego systematykę działów, z tym wyjątkiem, że zagadnienia zdolności do czynności prawnych przeniesione zostały do tytułu II księgi pierwszej, regulującego osoby. W rezultacie tytuł IV k.c., w przepisach od art. 56 do art. 109, objął sześć działów, poświęconych kolejno: przepisom ogólnym, zawarciu umowy, formie czynności prawnych, wadom oświadczenia woli, warunkowi i przedstawicielstwu.

Mimo iż generalny charakter regulacji czynności prawnych nie uległ zmianie, to w kwestiach szczegółowych kodeks cywilny wprowadził kilka modyfikacji. Należy zatem zwrócić uwagę na te najważniejsze.

Gdy chodzi o przepisy ogólne, odstąpiono od zdefiniowania czynności prawnej, pozostawiając ten problem doktrynie³³. Poza tym dział I został rozbudowany o nowe postanowienia, dotyczące:

- zakazu przekształcania wolą stron prawa zbywalnego w niezbywalne (art. 57 k.c.)³⁴,
- podstaw uznania umowy za bezskuteczną względnie (art. 59 k.c.),

³² Komisja Kodyfikacyjna powołana zarządzeniem Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1956 r., MP A-70, poz. 856. Na temat prac tej Komisji zob. szerzej Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2003, s. 25 i nast.; J. Wasilkowski, A. Wolter, *Projekt Kodeksu cywilnego...*, s. 1509-1511; J. Wasilkowski, *Metoda opracowania i założenia Kodeksu cywilnego*, Państwo i Prawo 1964, nr 5-6.

³³ Nie wskazano także wyraźnie podstawowych typów czynności prawnych, decydując się na niejako „punktowe” regulowanie odrębności między umowami a jednostronnymi czynnościami prawnymi.

³⁴ Po raz pierwszy przepis ten został wprowadzony w dekrete – Przepisy ogólne prawa cywilnego z 1946 r.

- formy oświadczenia woli obejmującego zgodę osoby trzeciej na dokonanie czynności prawnej (art. 63 § 2 k.c.),
- skutków sądowego stwierdzenia obowiązku złożenia oświadczenia woli (art. 64 k.c.)³⁵.

W dziale II nie nastąpiły istotniejsze zmiany, poza tym, że za wzorem kodeksu zobowiązań przywrócono regulację rokowaniowego trybu zawarcia umowy (art. 72 k.c.) oraz dyrektywę interpretacyjną, aby „w razie wątpliwości” ogłoszenia, reklamy, cenniki i inne informacje skierowane do ogółu lub do poszczególnych osób traktować nie jako ofertę, ale jako zaproszenie do rokowań (art. 71 k.c.). Warto też zauważyć, że nie wprowadzono przepisu, będącego odpowiednikiem dla art. 61 p.o.p.c. i art. 69 k.z., stanowiącego o skutkach przystąpienia przez oferenta do wykonania umowy mimo nieotrzymania odpowiedzi na ofertę.

W regulacji działu III, dotyczącego formy czynności prawnych, podstawowa zmiana dotyczyła przywrócenia w art. 74 k.c. formy pisemnej dla celów dowodowych i to w zliberalizowanej w stosunku do kodeksu zobowiązań postaci³⁶. Jednocześnie rozszerzono praktyczne zastosowanie tej formy poprzez ustanowienie w art. 75 k.c. wymogu jej zachowania dla wszystkich czynności prawnych rozporządzających lub zobowiązujących o określonej wartości. Ponadto, na wzór kodeksu zobowiązań, przywrócono regulację następczej formy czynności prawnych (art. 77 k.c.). Odnośnie do formy umownej, w art. 76 k.c. wprowadzono regułę,

³⁵ W art. 64 k.c. postanowiono, że „prawomocne orzeczenie sądu lub państwowej komisji arbitrażowej, stwierdzające obowiązek danej osoby do złożenia oznaczonego oświadczenia woli, zastępuje to oświadczenie” (wzmianka o państwowej komisji arbitrażowej została zniesiona ustawą z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny). Pierwowzorem tej regulacji był przepis art. 62 § 3 k.z. określający skutki prawomocnego orzeczenia sądu wyznaczającego, wynikający z umowy przedwstępnej, obowiązek zawarcia umowy przyrzeczonej.

³⁶ Liberalizacja polegała na uelastycznieniu przesłanek pominięcia ograniczeń dowodowych. W § 2 art. 74 k.c. przewidziano, że „mimo niezachowania formy pisemnej przewidzianej dla celów dowodowych, dowód ze świadków lub dowód z przesłuchania stron jest dopuszczalny, jeżeli obie strony wyrażą na to zgodę albo jeżeli fakt dokonania czynności prawnej będzie uprawdopodobniony za pomocą pisma. Sąd lub państwowa komisja arbitrażowa może również dopuścić wymienione dowody, jeżeli ze względu na szczególne okoliczności sprawy uzna to za konieczne”. Co do przesłanek dopuszczenia dowodów ze świadków mimo niedochowania formy *ad probationem* pod rządami kodeksu zobowiązań por. przypis 22.

iż „jeżeli strony zastrzegły w umowie, że określona czynność prawna między nimi powinna być dokonana w szczególnej formie, czynność ta dochodzi do skutku tylko przy zachowaniu zastrzeżonej formy. Jednakże, gdy strony zastrzegły dokonanie czynności prawnej w formie pisemnej, nie określając skutków niezachowania tej formy, poczytuje się w razie wątpliwości, że była ona zastrzeżona wyłącznie dla celów dowodowych”.

Zarówno katalog wad oświadczeń woli, jak i ich skutki nie uległy zmianie w stosunku do regulacji zawartej w przepisach ogólnych prawa cywilnego. Jednakże zmodyfikowano przesłanki prawnie doniosłego błędu i podstępny w zależności od odpłatnego lub nieodpłatnego charakteru czynności prawnej (art. 84 § 1 *in fine*, art. 86 § 2 k.c.). Ograniczono także ochronę osoby trzeciej dokonującej czynności prawnej na podstawie pozornego oświadczenia woli, postanawiając, że pozornosc nie ma wpływu na skuteczność jedynie „odpłatnej czynności prawnej (...), jeżeli wskutek tej czynności osoba trzecia nabywa prawo lub zostaje zwolniona od obowiązku, chyba że działa w złej wierze” (art. 83 § 2 k.c.).

W dziale V, przy regulacji warunku, doprecyzowano przesłanki ochrony osoby trzeciej, która w dobrej wierze dokonała czynności prawnej z osobą nieuprawnioną do rozporządzania prawem warunkowym, jeżeli na podstawie tej czynności osoba trzecia „nabywa prawo lub zostaje zwolniona od obowiązku” (art. 92 § 2 k.c.).

IV. Etapy reformy unormowania czynności prawnych po 1989 r.

1. Uwagi ogólne

Upadek PRL w 1989 r. dał podstawy do rozwoju gospodarki wolnorynkowej. Tym samym, w całym ustawodawstwie pojawiła się potrzeba dokonania wielu zmian, co dotyczyło także kodeksu cywilnego. Działająca pod przewodnictwem prof. Witolda Czachórskiego Komisja Do Spraw Reformy Kodeksu Cywilnego przy Ministrze Sprawiedliwości³⁷ wyszła z założenia, że przygotowanie nowej kodyfikacji zajmie zbyt wiele czasu, co doprowadziło do przyjęcia rozwiązania pośredniego w postaci dwueta-

³⁷ Powołana zarządzeniem Prezesa Rady Ministrów z dnia 6 września 1986 r.

powego programu zmian już istniejącego kodeksu. Celem pierwszego etapu miało być dokonanie takich korekt, jakie były niezbędne dla realizacji reformy gospodarczej. Drugi etap miał natomiast dotyczyć dalszych potrzebnych zmian, które jednak nie wymagały pilnej interwencji ustawodawcy³⁸.

2. Nowelizacja lipcowa z 1990 r.

Ustawa z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie kodeksu cywilnego weszła w życie 1 października 1990 r. Zgodnie z przyjętymi zamierzeniami realizowała pierwszy etap reformy kodeksu po 1989 r. i objęła wszystkie jego księgi. Zmiany, jakie odnosiły się do regulacji czynności prawnych nie były znaczne i dotyczyły w zasadzie wyłącznie formy czynności prawnych.

W art. 75 k.c. podwyższono wartość czynności prawnej zobowiązującej i rozporządzającej, dla której przewidziany był wymóg zachowania formy pisemnej *ad probationem* z dziesięciu tysięcy do dwudziestu milionów złotych³⁹.

Z kolei, w związku z wprowadzeniem w art. 55¹ k.c. definicji przedsiębiorstwa, w art. 75¹ k.c. zawarto regulację dotyczącą sposobu zbycia, wydzierżawienia albo ustanowienia użytkowania na przedsiębiorstwie poprzez wprowadzenie dla takiej czynności wymogu formy szczególnej *ad solemnitatem* oraz objęcie jej w określonych przypadkach obowiązkiem ujawnienia w rejestrze.

Stosownie do § 1 art. 75¹ k.c. postanowiono, że „zbycie lub wydzierżawienie przedsiębiorstwa albo ustanowienie na nim użytkowania powinno być dokonane w formie pisemnej z podpisami notarialnie poświadczonymi”. Nadto, w § 2 wskazano, że „zbycie przedsiębiorstwa należącego do osoby wpisanej do rejestru powinno być wpisane do rejestru”, a na podstawie § 3 tą samą powinnością objęto wydzierżawienie przedsiębior-

³⁸ Zob. na ten temat J. Ignatowicz, *Zmiany wprowadzone do księgi I kodeksu cywilnego przez nowelę z 28 lipca 1990 r.*, Przegląd Sądowy 1991, nr 1-2, s. 23; Z. Ra-
dwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2003, s. 29.

³⁹ Jednocześnie od reguły określonej w art. 75 k.c. ustanowiono wyjątek w art. 720 k.c., poprzez dodanie do niego § 2, w którym wymóg zachowania formy pisemnej dla celów dowodowych przewidziany został dla umowy pożyczki o wartości przenoszącej pięć milionów złotych.

stwa lub ustanowienie na nim użytkowania. Jak należy przypuszczać, wprowadzony w tym zakresie obowiązek ma służyć jawności obrotu prawnego. Aby jednak jednocześnie tego obrotu nie ograniczać, ustawodawca nie zdecydował się na ustanowienie wpisu o charakterze konstytutywnym. W świetle art. 75¹ § 2 k.c., wpis do rejestru ma zatem charakter obligatoryjny, ale o skutkach wyłącznie deklaratoryjnych⁴⁰. Uregulowanie formy czynności prawnej w odniesieniu do obrotu przedsiębiorstwem ustawodawca uzupełnił postanowieniem § 4 art. 75¹ k.c., w którym określił, że „przepisy powyższe nie uchybiają przepisom o formie czynności prawnych dotyczących nieruchomości”. Oznacza to, że w każdym przypadku, w którym w skład przedsiębiorstwa wchodzi prawo własności nieruchomości lub użytkowanie wieczyste, do jego zbycia lub ustanowienia użytkowania wymagana jest forma aktu notarialnego⁴¹.

3. Nowelizacja sierpniowa z 1996 r.

Drugi etap reformy kodeksu cywilnego stał się faktem w dniu 28 grudnia 1996 r. – w dniu wejścia w życie nowelizacji z dnia 23 sierpnia 1996 r. Podobnie jak w przypadku nowelizacji z 1990 r. ustawa z 1996 r. modyfikowała problematykę czynności prawnych jedynie w sposób punktowy, przy czym główny ciężar jakościowy nowelizacji w tym zakresie dotyczył uregulowania przetargu jako nowego trybu zawarcia umowy, obok obowiązujących do tego czasu trybu ofertowego i rokowań. Należy też wspomnieć, że w art. 79 i art. 80 k.c. dokonano korekt natury redakcyjnej w celu dostosowania brzmienia tych przepisów do zmian, jakie miały miejsce w ustawach pozakodeksowych⁴². I tak, nowelizacją sierpniową w art. 79 k.c. wyrazy „państwowe biuro notarialne lub właściwy organ prezydium rady narodowej” zastąpiono wyrazami „notariusza lub przewodniczącego zarządu gminy”, zaś w art. 81 w § 2 po wyrazach „organ państwowy” dodano przecinek i wyrazy „organ gminy albo przez notariusza”.

⁴⁰ Zob. M. Nestorowicz, *Kodeks cywilny z komentarzem do zmian ustawodawczych*, Toruń 1996, s. 9.

⁴¹ Por. art. 158, 237 i 245 § 2 k.c.

⁴² Chodziło o uwzględnienie nowej ustawy z dnia 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie (Dz.U. z 2002 r. Nr 42, poz. 369 ze zm.) oraz ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1591 ze zm.).

Jeśli chodzi o uregulowanie przetargu, to na podstawie art. 1 ust. 2 noweli sierpniowej po art. 70 k.c. dodano art. 70¹-70⁴. Modyfikacja kodeksu cywilnego w tej części stanowiła wyraz dostrzeżenia wzrastającego w praktyce znaczenia przetargu jako sposobu zawarcia umowy i zmierzająca do objęcia go ramami prawnymi.

Przede wszystkim, w art. 70¹ k.c. w § 1 zawarto ogólne unormowanie o dopuszczalności zawarcia umowy w trybie przetargu, ze wskazaniem na jego dwa rodzaje: przetarg ustny i pisemny, natomiast w § 2 określono minimalną treść ogłoszenia o przetargu, który powinien zawierać co najmniej czas, miejsce, przedmiot i warunki przetargu.

W kolejnych przepisach uregulowano takie kwestie, jak: okres związania ofertą złożoną w przetargu, moment zawarcia umowy, obowiązki ogłaszającego przetarg pisemny w związku z jego zakończeniem, a także przesłanki unieważnienia przetargu.

W przypadku przetargu ustnego w art. 70² § 1 k.c. postanowiono, że „oferta przestanie wiązać, gdy inny licytant złoży ofertę korzystniejszą albo przetarg zostanie zamknięty bez wybrania którejkolwiek z ofert”. Analogiczną zasadę wprowadzono odnośnie do czasu obowiązywania oferty w przetargu pisemnym. Art. 70³ § 1 k.c. stanowił, że „oferta złożona w toku przetargu pisemnego przestaje wiązać, gdy została wybrana inna oferta lub gdy przetarg został zamknięty bez wybrania którejkolwiek z ofert”. W obu przypadkach ustawodawca nadał wymienionym przepisom charakter dyspozytywny, wskazując, iż w warunkach przetargu można zastrzec inny moment związania ofertą.

Co do momentu zawarcia umowy, w przypadku przetargu ustnego postanowiono, że umowa jest zawarta z chwilą wybrania oferty (art. 70² § 2 k.c.), zaś w przypadku przetargu pisemnego wprowadzono regułę, iż do ustalenia chwili zawarcia umowy stosuje się przepisy dotyczące przyjęcia oferty (art. 70³ § 3 k.c.), co oznaczało, że umowa w przetargu pisemnym jest zawarta w chwili, w której oferent otrzyma odpowiedź o przyjęciu jego oferty, w taki sposób, aby mógł się z nią zapoznać (art. 70 § 1 k.c. w zw. z art. 61 k.c.).

Ustawodawca nałożył na ogłaszającego przetarg pisemny obowiązek niezwłocznego powiadomienia uczestników o jego wyniku lub o zamknięciu przetargu bez dokonania wyboru. Powiadomienie powinno zostać dokonane na piśmie lub w taki sposób, w jaki nastąpiło ogłoszenie przetargu (art. 70³ § 2 k.c.).

W art. 70⁴ k.c. unormowano przesłanki unieważnienia przetargu. Zgodnie z tym przepisem uprawnienie do żądania unieważnienia przetargu przyznano stronie umowy zawartej w przetargu, a gdy umowa została zawarta na cudzy rachunek – osobie dającej zlecenie. Za okoliczność uzasadniającą żądanie unieważnienia uznano sytuację, gdy druga strona lub działająca z nią w porozumieniu osoba trzecia sprzecznie z prawem lub zasadami współżycia społecznego wpłynęła na jego wynik. Możliwość wystąpienia z roszczeniem o unieważnienie przetargu ograniczono krótkim terminem zawitym, postanawiając w § 2 art. 70⁴ k.c., że uprawnienie to wygasa z upływem miesiąca od dowiedzenia się o istnieniu przyczyny unieważnienia, nie później niż z upływem roku od zawarcia umowy⁴³.

4. Nowelizacja lutowa z 2003 r.

Najbardziej obszerna nowelizacja w zakresie regulacji czynności prawnych dokonała się ustawą z dnia 14 lutego 2003 r. Wśród głównych celów zmian, jakie weszły w życie w dniu 25 września 2003 r., należałoby wymienić przede wszystkim: wprowadzenie sprawniejszych instrumentów obrotu gospodarczego z uwzględnieniem potrzeb obrotu konsumentskiego i profesjonalnego, uznanie specyfiki elektronicznych środków komunikacji przy składaniu oświadczeń woli i zawieraniu umów, a także uzupełnienie ogólnych pojęć prawa cywilnego. Nie można przy tym nie dostrzec, że nowelizacja korygowała niedostatki poprzednich ustaw zmieniających kodeks cywilny i wyraźnie zmierzała do wyjaśnienia powstałych wątpliwości. Wreszcie, wprowadzone modyfikacje szły w kierunku wypełnienia luki powstałej w następstwie uchylecia przepisów kodeksu handlowego i pominięcia w kodeksie spółek handlowych ogólnych przepisów dotyczących czynności prawnych⁴⁴.

Istotna część nowelizacji lutowej dotyczyła uregulowania trybów zawarcia umowy i formy czynności prawnych. Jak wynika z uzasadnienia rządowego projektu ustawy, kierowano się w tym zakresie zarówno dorobkiem prawodawstw państw obcych (w szczególności ustawo-

⁴³ Na temat oceny rozwiązań przyjętych przy uregulowaniu przetargu zob. A. Maćkowiak, K. Zawałda, *Zamierzona nowelizacja Kodeksu cywilnego*, *Kwartalnik Prawa Prywatnego* 1995, z. 3, s. 421-424.

⁴⁴ Z. Radwański, *Kodeks cywilny i inne teksty prawne wraz z wprowadzeniem...*, s. XVIII.

dawcy francuskiego, niemieckiego, szwajcarskiego, holenderskiego i amerykańskiego), jak i prawem międzynarodowym⁴⁵. W szczególności wzięto pod uwagę konwencję ONZ z 1980 r. o międzynarodowej sprzedaży towarów⁴⁶, dyrektywę Rady UE o niektórych aspektach prawnych usług społeczeństwa informacyjnego, w szczególności handlu elektronicznego⁴⁷, dyrektywę w sprawie wspólnotowych warunków ramowych dotyczących podpisu elektronicznego⁴⁸, a także reguły wyrażone w Zasadach Europejskiego Prawa Umów i Zasadach Międzynarodowych Kontaktów Handlowych UNIDROIT.

1) Oferta i jej przyjęcie

W art. 66 k.c. zmieniono pojęcie oferty, przyjmując, że „oświadczenie drugiej stronie woli zawarcia umowy stanowi ofertę, jeżeli określa istotne postanowienia tej umowy”. W ten sposób podkreślono, że do przedmiotowo istotnych postanowień oferty nie należy określić terminu związania; to od woli oferenta zależy, czy w treści oferty wskaże termin związania. Jeżeli tego nie uczyni, oferta nie jest nieważna, ale wiąże w czasie określonym według reguł § 2 art. 66 k.c., wskazanych podobnie, jak w dotychczasowym brzmieniu tego przepisu. Ze względu na potrzeby wynikające z obrotu profesjonalnego dostosowano zasady ofertowego trybu zawarcia umowy w stosunkach między przedsiębiorcami, poprzez wprowadzenie:

- zasady oferty odwoławczej (art. 66² k.c.),
- dopuszczalności tzw. modyfikującego przyjęcia oferty (art. 68¹ k.c.), czyli odejścia w określonym zakresie od wyrażonej w art. 68 k.c. reguły „lustrzanego odbicia” w odniesieniu do przyjęcia oferty,
- dopuszczalności ustalenia ostatecznej treści umowy, zawartej ustnie, za pomocą tzw. pisma potwierdzającego (art. 77¹ k.c.),

Ponadto także w stosunkach między przedsiębiorcami utrzymano i doprecyzowano koncepcję dorozumianego (milczącego) przyjęcia oferty wyrażaną dotąd w art. 386 k.c., z tym że zasadę tę przeniesiono do części ogólnej, postanawiając w art. 68² k.c., iż za przyjęcie oferty uważa

⁴⁵ Uzasadnienie do projektu ustawy zmieniającej ustawę – Kodeks cywilny i niektóre inne ustawy dostępne na stronie <http://ks.sejm.gov.pl/proc4/opisy/666.htm>

⁴⁶ Konwencja ONZ sporządzona w dniu 11 kwietnia 1980 r. w Wiedniu; ratyfikowana przez Polskę w dniu 13 marca 1995 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 45, poz. 286).

⁴⁷ Dyrektywa Rady UE z dnia 8 czerwca 2000 r., nr 2000/31/WE.

⁴⁸ Dyrektywa Rady UE z dnia 13 grudnia 1999 r., nr 1999/93/WE.

się brak odpowiedzi wysłanej niezwłocznie. Dalsze modyfikacje ofertowego trybu zawarcia umowy wiązały się z uzupełnieniem regulacji o przepisy dotyczące oferty składanej w postaci elektronicznej, o czym dalej.

Trzeba także wspomnieć, że w przepisach regulujących zawarcie umowy dokonano korekt natury redakcyjnej poprzez zastąpienie w art. 69 k.c. i art. 70 k.c. sformułowania „nie jest potrzebne” zwrotem „nie jest wymagane”.

2) Oświadczenie woli w postaci elektronicznej

Nowelizacja z 2003 r. kontynuowała uzupełnianie unormowania kodeksowego o treści związane z elektronicznymi środkami komunikacji. Wypada zauważyć, że ustawą z dnia 18 września 2001 r. o podpisie elektronicznym⁴⁹ znowelizowano brzmienie art. 60 k.c. poprzez wyraźne wskazanie, iż ujawnienie woli może nastąpić także w postaci elektronicznej. Ustawa z 2003 r. uregulowała natomiast moment złożenia oświadczenia woli w postaci elektronicznej, postanawiając, że jest ono złożone innej osobie z chwilą, gdy wprowadzono je do środka komunikacji elektronicznej w taki sposób, żeby osoba ta mogła zapoznać się jego treścią (art. 66 § 2 k.c.).

Skorygowano powszechnie krytykowane brzmienie § 2 art. 78 k.c. w ten sposób, że w miejsce postanowienia „oświadczenie woli w postaci elektronicznej opatrzone bezpiecznym podpisem elektronicznym weryfikowanym przy pomocy ważnego kwalifikowanego certyfikatu jest równoważne formie pisemnej”⁵⁰, wprowadzono po słowach „jest równoważne” sformułowanie „z oświadczeniem woli złożonym w formie pisemnej”.

Zgodnie ze wskazaniem dyrektyw UE wyróżniono w kodeksie cywilnym pojęcie oferty elektronicznej w kontekście zasad związania oferenta tego typu ofertą (art. 66¹ § 1 k.c.), jak również w kontekście nałożenia na oferenta-przedsiębiorcę szczególnych obowiązków informacyjnych związanych ze złożeniem oferty w postaci elektronicznej (art. 66¹ § 2 k.c.). Ten sam obowiązek informacyjny rozciągnięto na przedsiębiorcę, który dopiero zaprasza do składania ofert, do rozpoczęcia negocjacji lub do zawarcia umowy w inny sposób (art. 66¹ § 3 k.c.). Jednocześnie ograniczono zakres zastosowania § 1-3 art. 66¹ k.c.,

⁴⁹ Dz.U. Nr 130, poz. 1450 ze zm.

⁵⁰ Przepis art. 78 § 2 w pierwotnym brzmieniu, wprowadzonym ustawą o podpisie elektronicznym.

postanawiając, że tych przepisów nie stosuje się do zawierania umów za pomocą poczty elektronicznej albo podobnych środków indywidualnego porozumiewania się na odległość. Nie stosuje się ich także w stosunkach między przedsiębiorcami, jeżeli strony tak postanowiły (art. 66¹ § 4 k.c.). W ten sposób obszarem zastosowania art. 66¹ § 1-3 k.c. objęto przede wszystkim stosunki między przedsiębiorcami a konsumentami oraz komunikację internetową, kierowaną *ad incertas personas*.

Ponadto w art. 70 § 2 *in fine* k.c. wprowadzono postanowienie, że w wypadku złożenia oferty w postaci elektronicznej, za miejsce zawarcia umowy poczytuje się łącznie wątpliwości miejsce zamieszkania albo siedzibę składającego ofertę w chwili zawarcia umowy.

3) Aukcja i przetarg

Gruntownej przebudowie poddano przepisy dotyczące przetargowego trybu zawarcia umowy. Powracając do tradycyjnej terminologii, odróżniono pojęcia aukcji i przetargu (art. 70¹ § 1 k.c.), które odpowiednio zastąpiły dotychczasowy przetarg ustny i pisemny. W regulacji aukcji wyraźnie wskazano, że do zawarcia umowy dochodzi z chwilą udzielenia przybicia (art. 70² § 2 k.c.). W regulacji przetargu powtórzono postanowienie, że do ustalenia chwili zawarcia umowy stosuje się przepisy dotyczące przyjęcia oferty, ale przepisowi temu nadano charakter dyspozytywny (art. 70³ § 3 k.c.). Wspólnie dla obu tych instytucji unormowano takie kwestie, jak:

– dopuszczalność określenia innego sposobu udostępnienia warunków aukcji lub przetargu niż zamieszczenie ich w ogłoszeniu (art. 70³ § 2 k.c.);

– związanie organizatora warunkami aukcji lub przetargu od chwili ich udostępnienia i dopuszczalność zmiany lub odwołania ogłoszenia, a także warunków tylko wtedy, gdy wynika to z ich treści (art. 70¹ § 3 k.c.);

– obowiązek organizatora postępowania zgodnie z postanowieniami ogłoszenia aukcji albo przetargu i ich warunków od chwili udostępnienia warunków, a oferenta – od chwili złożenia oferty zgodnie z ogłoszeniem aukcji lub przetargu (art. 70¹ § 4 k.c.);

– obowiązek zawarcia umowy w przyszłości, jeżeli ważność umowy zależy od spełnienia szczególnych wymagań przewidzianych w ustawie (art. 70² § 3 k.c., art. 70³ § 3 *in fine* k.c.);

– wadium, objęte po raz pierwszy regulacją kodeksową, spełniające dwie podstawowe funkcje: z jednej strony jest warunkiem uczestnictwa

w aukcji lub przetargu, z drugiej, stanowi sankcję w razie niewykonania obowiązku zawarcia umowy przez organizatora albo przez oferenta, którego oferta została wybrana (art. 70⁴ k.c.);

– unieważnienie przetargu lub aukcji; przy czym w stosunku do regulacji wprowadzonej nowelą z 1996 r. rozszerzono krąg osób uprawnionych do żądania unieważnienia przetargu lub aukcji także na uczestnika niebędącego stroną zawartej umowy (art. 70⁵ k.c.).

4) Negocjacje

W art. 72 k.c. w miejsce pojęcia „rokowania” wprowadzono termin „negocjacje”, jako częściej stosowany w praktyce. Poza tym utrzymano koronną zasadę, że umowa zostaje zawarta, jeżeli strony dojdą do porozumienia co do wszystkich jej postanowień, które były przedmiotem negocjacji.

W nowo dodanym § 2 art. 72 k.c. określono obowiązek prowadzenia negocjacji zgodnie z dobrymi obyczajami. Jego naruszenie przez którąkolwiek ze stron może skutkować powstaniem odpowiedzialności odszkodowawczej w granicach ujemnego interesu umowy.

Dodatkowo, na strony biorące udział w negocjacjach nałożono obowiązek zachowania poufności co do informacji uzyskanych z zastrzeżeniem poufności, a także obowiązek niewykorzystywania tych informacji dla własnych celów, chyba że strony inaczej postanowiły (art. 72¹ § 1 k.c.). Postanowiono także, że niewykonanie lub nienależyte wykonanie tych obowiązków może skutkować powstaniem odpowiedzialności odszkodowawczej albo obowiązkiem wydania uzyskanych korzyści (art. 72¹ § 2 k.c.).

W związku ze zmianą przepisu art. 72 k.c. nowe brzmienie nadano także art. 71 k.c., w którym postanowiono, że „ogłoszenia, reklamy, cenniki i inne informacje skierowane do ogółu lub do poszczególnych osób, poczytuje się w razie wątpliwości nie za ofertę, lecz za zaproszenie do zawarcia umowy”.

5) Forma pisemna dla celów dowodowych

Nowelizacja w istotnym stopniu ograniczyła zastosowanie formy pisemnej dla celów dowodowych poprzez:

– modyfikację przesłanek dopuszczających przeprowadzenie dowodów ze świadków lub z przesłuchania stron, mimo niedochowania rygoru tej formy i zróżnicowanie ich dla obrotu powszechnego i konsumencckiego. Postanowiono, że dowody te będą dopuszczalne, jeżeli „obie strony

wyrażą na to zgodę, jeżeli żąda tego konsument w sporze z przedsiębiorcą albo fakt dokonania czynności prawnej będzie uprawdopodobniony za pomocą pisma” (art. 74 § 3 k.c.). Zrezygnowano natomiast z krytykowanej często możliwości wyłączenia ograniczeń dowodowych na podstawie uznania sądu w sytuacji „szczególnych okoliczności sprawy”;

– wyłączenie zastosowania przepisów o formie dla celów dowodowych w stosunkach między przedsiębiorcami (art. 74 § 3 k.c.)⁵¹;

– uchylene art. 75 k.c., przewidującego obowiązek zachowania formy dla celów dowodowych dla czynności prawnych obejmujących rozporządzenie prawem, którego wartość przenosi 2 tys. zł.

6) Forma następczych czynności prawnych

Dotychczasowa regulacja formy tzw. następczych czynności prawnych wywoływała w literaturze sporo kontrowersji, jako zbyt lakoniczna i niejasna. Nowelizacja art. 77 k.c. miała na celu wyjaśnienie istniejących wątpliwości i określenie bardziej wyraźnych reguł. W efekcie forma następczych czynności prawnych została uzależniona od dwóch czynników: rodzaju czynności następczej oraz formy umowy pierwotnej.

W odniesieniu do czynności następczych modyfikujących umowę pierwotną wprowadzono zasadę ekwiwalentności formy czynności następczej i pierwotnej, postanawiając, że „uzupełnienie lub zmiana umowy wymaga zachowania takiej formy, jaką ustawa lub strony przewidziały w celu jej zawarcia” (art. 77 § 1 k.c.). W odniesieniu do czynności następczych prowadzących do zakończenia pierwotnego stosunku umownego przewidziano, że jeżeli:

– umowa została zawarta w formie pisemnej (bez względu na rygor, dla którego forma ta była zastrzeżona), jej rozwiązanie za zgodą obu stron, jak również odstąpienie od niej albo jej wypowiedzenie wymaga zachowania pisma ze skutkiem *ad probationem* (art. 77 § 2 k.c.);

– umowa została zawarta w innej formie szczególnej „jej rozwiązanie za zgodą obu stron wymaga zachowania takiej formy, jaką ustawa lub strony przewidziały w celu jej zawarcia, natomiast odstąpienie od umowy albo jej wypowiedzenie powinno być stwierdzone pismem” (art. 77 § 3 k.c.).

⁵¹ W związku z tą zmianą skreślono zdanie drugie art. VI ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny.